

Bild från teaterföreställningen "Asiat i spa't" som spelades på en teater i Malmö under 2007. Fotokälla: artikelförfattarna

"Japaner, japaner, japaner" – östasiater i svensk bild- och scenkultur

Hur skildras människor från Kina, Japan eller Korea i Sverige? Varför återges östasiater på det sätt som görs i Sverige? Och hur kommer det sig att östasiater fortfarande i bild-, film- och scensammanhang kan framställas på ett sätt som inte längre anses godtagbart när det gäller personer av afrikanskt eller judiskt ursprung? Två forskare på området, Carina Tigervall och Tobias Hübinette, har gjort en genomgång.

Vår studie grundar sig på en samling av bilder, foton, illustrationer och annonser. De har det gemensamt att de avbildar östasiatiska individer eller grupper på ett eller annat sätt. Samlingen utgörs av minst 500 olika representationer. Kring 200 bilder har scannats in och digitaliserats.

Material från tidningar och tidskrifter, annonser, kommersiella och informationsbroschyrer, kataloger, affischer och flygblad ingår. Dessutom material från film, tv och Internet. Materialet innehåller även dockor och statyetter, skyltar och företagslogos. Med finns också trycksaker som producerats i samband med pjäser och shower och scenframträdanden där

östasiatiska roller och teman funnits med.

Historisk bakgrund

Sverige hade bara ett fåtal kolonier. Ändå skedde landets möte med den icke-västerländska världen i samklang med den kolonisering som mäktigare europeiska makter inledde från och med 1500-talet. Den nådde sin kulmen under första hälften av 1900-talet.

Svenska relationer med Östasien har aldrig varit lika utvecklade som relationerna med Västasien, de båda Amerika, Afrika eller Oceanien. Jämfört med i många andra västerländska länder finns det få östasiater som lever permanent i dagens Sverige. Sveriges

historiska kontakter med Östasien är sentida. Sverige hade inga kolonier i Östasien. Sverige skiljer sig här från Storbritannien, Frankrike, USA, Nederländerna, Portugal, Ryssland, Spanien, Tyskland, Italien samt även Österrike och Belgien. De anlade bosättningar, handelsfort och militärbaser i regionen, och tog emot ett större antal östasiatiska invandrare redan från slutet av 1800-talet och första hälften av 1900-talet.

Efter andra världskriget och under det Kalla kriget förblev Sverige neutralt när de antikoloniala och antikommunistiska krig som härjade i regionen orsakade massiva utvandringsvågor till de västländer som var direkt inblandade i dessa konflikter. Framför allt gäller det USA, Storbritannien, Australien, Kanada, Frankrike och Nederländerna. Alla har de haft östasiatiska minoriteter redan från 1950-talet. De flesta studier som analyserar olika västerländska representationer av Östasien och östasiater tar därför sällan eller aldrig upp svenska exempel.

Sverige är dessutom ett av få västländer som saknar ett Chinatown, ett Little Tokyo, ett Koreatown, ett Thaitown eller ett Little Saigon i någon av sina städer. Den östasiatiska invandringen till Sverige började på allvar först på 1960-talet. Idag är uppskattningsvis 65 000 östasiater bosatta i Sverige, inklusive de så kallade första och andra generationerna samt adopterade. De med kinesiskt, thailändskt och koreanskt ursprung dominerar.

Östasiater i svensk bildkultur

De flesta avbildningar av östasiater i nutida svensk bildkultur är positiva i den meningen att de omfamnar eller till och med hyllar Östasien och östasiater. Detta är i linje med hur andra etniska, religiösa och etniska minoriteter i Sverige idag avbildas och porträtteras. Oftast för att dessa ska ses som en naturlig del av dagens Sverige och för att förmedla ett budskap av antirasism och mångkulturalism.

Ett centralt tema är ändå bilden av den feminiserade och löjeväckande östasiatiska mannen, en negativ stereotypisk bild. Den är jämförbar med den förkrigstida bilden av den judiske mannen som också var feminiserad och sågs som en tragikomisk figur, samtidigt som han intimt knöts samman med affärer och pengar.

Ett av de mer intressanta temana, nära besläktad med bilden av den östasiatiska mannen, är den östasiatiska karikatyren och dess tvillingpartner den östasiatiska karaktären. Den östasiatiska karikatyren kan vara en teckning, en målning eller ett foto. Den östasiatiska karaktären är karikatyren förkroppsligad, iscensatt och praktiserad. Tillsammans utgör dessa två teman förmodligen de populäraste representationerna av östasiater i dagens Sverige. Detta mot bakgrund av hur vanligt förekommande de är liksom hur nära sammankopplade de är med komik och humor.

Den östasiatiska karikatyren handlar nästan uteslutande om en östasiatisk man försedd med streckö-

gon och utstående tänder och som ofta bär en konisk hatt. Den östasiatiska karikatyren såsom den uppträder i foton, serier och illustrationer är troligen det tema som närmast liknar antisemitiska karikatyren av judiska män som också ansågs vara humoristiska och komiska. Publiken identifierade "semiten" med hjälp av vissa delar av utseendet såsom näsa och hår, vissa gester, en viss kroppshållning och ansiktsuttryck. Beträktaren både identifierade sig med att vara underordnad men ändå överordnad, vilket framkallade underhållning och njutning men också rädsla och oro, bland majoritetsbefolkningen i Europa innan Förintelsen.

Det efterföljande och närbesläktade temat, den östasiatiska karaktären, är den östasiatiska karikatyren förkroppsligad och iscensatt av vita "stand-in"-aktörer. Dessa tar på sig en så kallad "yellow face"-roll där vissa lismande leenden, underdåniga kroppsställningar och gälla rop och skrik ingår, ofta härmandes en föreställd kampsvärld.

Bilden av den östasiatiska mannen

Om den östasiatiska karikatyren framkallar leenden, fniss och skratt, orsakar den östasiatiska karaktären även lust och upphetsning. Detta till exempel när den utförs på teatrar och scener, i annonser och i reklam, samt på tv, i filmer och på Internet – att döma av dess popularitet, och komiska inramning. Den östasiatiska karaktären ses som normal och naturlig. Den yttrar sig i vardagen i Sverige även i form av barnlekar, partysånger, etniska skämt och stand up-komedinumner. Det anses inte nedsättande att göra narr av östasiater eller ens utföra den östasiatiska karaktären på offentliga eller privata tillställningar som domineras av vita svenskar. YouTube-klipp och Flickr-bilder, bloggar och digitala dagböcker, där några av de populäraste numren förevigats belägger detta.

Av någon anledning tenderar östasiatiska kroppar att framkalla skratt i dagens Sverige genom sin blotta närvaro. Detta är ett fenomen som adopterade från Östasien har intygat att de upplever regelbundet i sin vardag. Så vad är det som är så roligt med särskilt östasiatiska män? Varför framställs östasiatiska män som omanliga och löjligen i dagens Sverige? Varför är det möjligt att skratta åt östasiatiska män samtidigt som rasistiska skämt i allmänhet anses som omoraliska och felaktiga i Sverige? Och varför finns det inget märkbart motstånd mot just dessa framställningar i dagens Sverige?

När det gäller representationstekniker finns det en allmän attityd i alla patriarkala kulturer att omanliga män ses som lustiga i sig. Därför brukar exempelvis drag-artister, vilka bryter mot den tudelade könsnormen, framkalla skratt. Tekniken att framställa vissa män som feminiserade och omanliga är ett väl beprövat medel i ett samhälle där traditionella könsnormer fortfarande är starka. Så är fallet i Sverige trots förekomsten av en relativt stark kvinnorörelse.

Det sociala och kulturella framställandet av vissa grupper av män som omanliga – är också det en teknik som ibland används mot särskilda grupper eller individer som uppfattas som hotfulla. Det antisemitiska bildspråket från första hälften av 1900-talet är ett bra exempel på när rädslan för en föreställd mäktig grupp ledde till negativa och feminiserade framställningar i ett vardagligt sammanhang och i en massiv skala.

Dessutom görs oftast en tydlig åtskillnad mellan "Vi"-gruppen och "Dom"-gruppen inom humor i allmänhet. Att skratta åt "de Andra" är ett sätt att förstärka "Vi"-gruppens känsla av att utgöra en gemenskap. Tidigare var det mer eller mindre oproblemiskt i Sverige att håna underordnade grupper i allmänhet. Sånger och skämt om "barnsliga negrer" och "dumma blondiner" var normaliserade ingredienser i vardagen i Sverige. Men efter 1970-talets solidaritetsrörelser och den andra vågens feminism ifrågasätts och utmanas denna typ av humor mot underordnade grupper.

Ett annat slags humor kom istället att utvecklas. Psykologen Michael Billig menar med hänvisning till Freuds teorier om humor, att socialt överordnade blir måltavlor för aggressiv humor som hånar dessa. Eftersom den hånade gruppen upplevs som överlägsen finns det inget moraliskt problem med att göra narr av denna, utan det ses som en upprorisk och frigörande motståndshandling. Stereotypa "old school"-representationer av urbefolkningar såsom indianer och inuiter finns visserligen fortfarande kvar i svensk bildkultur, men dessa folkgrupper uppfattas snarare som fantasi-figurer än att de kopplas till en verklig minoritet som bor och lever i Sverige.

Från hot till underordnade

Denna rebelliska humor har en särskilt stark ställning i länder som Sverige, som historiskt har hyst en stark arbetarrörelse. Här har motståndet mot myndigheter och överhet ofta haft formen av hån av mäktiga människor, till exempel vid användningen av karikatyrer och i form av revyer. Mot bakgrund av detta är det möjligt att förstå varför framställningar av judiska män mer eller mindre försvann efter 1940-talet. Den judiska gruppen hade börjat betraktas som underordnad istället för att upplevas utgöra ett hot mot majoritetsbefolkningen i Europa.

Följaktligen kan framställningar av östasiatiska män fortfarande uppfattas som roliga och harmlösa. Östasien ses som en region med en potential att bli en framtida global konkurrent med Väst. Liksom i fallet med judar före 1945 finns även en demoniserande aspekt inblandad. Även om Östasien kan bli en framtida global maktfaktor kopplas inte det till östasiatiska mäns makt i Sverige. De är sällan eller aldrig överlägsna i förhållande till den svenska majoritetsbefolkningen. Ingen kan påstå att till exempel thailändska män som plockar blåbär i Norrland utgör exempel på en östasiatisk övermakt.

Inte heller är det möjligt att påstå att östasiatiska adopterade pojkar eller östasiatiska invandrade män och deras söner som bor i Sverige är representanter för eller bärare av en östasiatisk världsmakt. Tvärtom är dessa grupper ofta underordnade till exempel samhällsekonomiskt sett. De är också utsatta för mobbning i skolan och diskrimineras på bostads-, äktenskaps- och arbetsmarknaden. Problemet är att fantasier om en inbillad eller verklig makt tenderar att spilla över på människor vars kroppar kopplas till den föreställt överlägsna gruppen. Men det är dessa människor som måste hantera de vardagliga skratt de utsätts för på grund av sina utseenden, trots att de själva känner sig underordnade i förhållande till majoritetsbefolkningen.

Så varför skrattar majoritetssvenskar fortfarande åt östasiatiska kroppar? Varför lär de sig inte från historien, till exempel från den antisemitiska humorns konsekvenser? Kan en feltolkning av den globala östasiatiska hegemonin förklara detta? Vi tror att det förklarar varför svenskar får och kan skratta åt östasiater. Det finns helt enkelt inte något antirasistiskt tabu eller förbud mot detta skratt. Den som utsätts för föraktet uppfattas inte som underlägsen utan ses som en representant för en överordnad del av världen. Om vi bortser från kunskapen att stormakter och människor inte är samma sak, kan vi följaktligen fortsätta att skratta åt östasiater i all evighet.

Östasiater – en splittrad grupp i Sverige

Men varför ser vi inte något motstånd mot detta i ett Sverige där rasistisk humor mer eller mindre är tabu när det gäller andra etniska grupper än östasiater? Vi antar att avsaknaden av en social rörelse eller östasiatisk invandrargemenskap har avgörande betydelse för varför majoritetssvenskar i alla samhällsskikt kan fortsätta att förödmjuka östasiater. Som minoritet är östasiater en splittrad grupp. Det finns knappt några kontakter alls mellan exempelvis östasiatiska invandrarfamiljer, östasiatiska kvinnor gifta med svenska män och deras barn, och östasiatiska adoptivbarn som adopterats av svenskar.

Denna splittrade situation gör det sannolikt även svårare för gruppen att protestera mot rasism och diskriminering i motsats till exempelvis den afrikanska minoriteten i Sverige som har varit mycket aktiv när det gäller att göra motstånd mot antiafrikansk humor, och som också har en historia från svarta amerikanska sammanhang att inspireras av.

Vi kan nu utifrån det förda resonemanget förstå varför människor får och kan skratta åt östasiatiska män. Men varför vill folk skratta åt dem? Precis som alla andra västerländska länder har Sverige en lång historia av rasistisk humor som en normaliserad del av det nationella kulturarvet. Men en förstärkning av ett svenskt "Vi" på bekostnad av icke-svenskt "Dom" leder också till negativa konsekvenser för de individer som lever med de kroppar som kopplas till Östa-

sien. De kommer genom denna socialt accepterade humor att fortsätta att vara kulturellt, och möjligen också socialt, utestängda från det svenska samhället. Och detta även om de bor här och definierar sig själva som kulturellt svenska och ingenting annat. De flesta majoritetssvenskar skrattar inte (längre) åt åsynen av afrikaner, araber eller judar på gatan. Men de kan skratta högt genom att bara möta en fysiskt sett östasiatisk person.

Förbjudna men njutningsfulla känslor

Majoritetssvenskar i allmänhet har en historiskt grundad vilja att fortsätta med etnisk och rasistisk humor, trots att det är förbjudet i namn av en officiellt påbjuden antirasism. Så snart det finns en möjlighet att utnyttja denna humor kan majoritetssvenskar av alla de slag helt enkelt inte låta bli att skratta och känna njutning och glädje. Detta hämningslösa beteende från "den gamla goda tiden", det vill säga från den klassiska kolonialeran, befriar den postkoloniala västerlänningen från den tunga bördan av att behöva handskas med de nya globala villkoren. Detta skratt, förorsakad av en postkolonial melankoli som inte klarar av att bearbetas i en tid av postkolonial migration, framkallar dessutom antagligen förbjudna men njutningsfulla känslor av vit överhöghet och kolonial nostalgi.

Ifrågasätts och debatteras inte

Ett drag som samtida svensk bildkultur delar med de flesta andra västländer är den nästan totala avsaknaden av stereotypa visuella framställningar av judar efter århundraden av antisemitiska framställningar. De nedsättande framställningar av afrikaner som fortfarande existerar utmanas och kritiserar däremot. De stereotypa framställningar som finns av exempelvis araber, perser, turkar och indier ifrågasätts också i klimatet efter 11 september, inte minst av rädsla för terrorism och de religiösa konflikter som råder. Men bilden av östasiater ifrågasätts och debatteras inte alls offentligt. Tvärtom tycks stereotypa bilder av östasiater snarare öka.

De intressantaste temana som vi funnit, den östasiatiska karikatyren och den östasiatiska karaktären, uppvisar båda drag som i de flesta andra västländer idag skulle betraktas som rent rasistiska och fördömas officiellt. Men i dagens Sverige ses dessa teman i stället som ett uttryck för en frigjord och folklig humor. De kan ibland dyka upp även i vänster- och antirasistiska sammanhang för att signalera ett slags rebelliskhet och radikalism.

Genom dessa teman förvandlas östasiater till ett bildmässigt orientalistiskt spektakel och behandlas på ett sätt som liknar klassisk skolmobbing, när ett "Vi" måste definieras och avgränsas mot ett "Dom".

Genom att förvandla östasiater till symboler för en föreställd hotande stormakt blir den direkta parallellen till de antisemitiska bilderna från 1900-talets

första hälft, vilka heller inte sågs som rasistiska, uppenbar. Särskilt med tanke på hur utbredda och omfattande, och framför allt hur populära dessa stereotypa skildringar av östasiater faktiskt är bland dagens vita svenskar av båda könen, från alla samhällsklasser och i alla åldrar. Till detta bör läggas att Sverige, liksom alla andra europeiska postkoloniala länder, genomsyras av en nostalgisk längtan tillbaka till den klassiska koloniala epoken när politiskt inkorrekta skämt var oproblematiske, det vill säga innan de ifrågasattes av feminister och antirasister.

Eftersom fysiska östasiater anses representera Östasien, och därmed uppfattas som överordnade och som ett hot mot Sverige och svenskarna, kan östasiaterna även fortsättningsvis hånas och förödmjukas på en vardaglig nivå – och därmed kommer de faktiska maktförhållandena i det svenska samhället att förbli oförändrade.

Carina Tigervall
Socialhögskolan, Lunds universitet
Tobias Hübinette
Mångkulturellt centrum, Botkyrka

Fakta, lästips – ett urval:

- Andersson, L.M. (2000) En jude är en jude... Representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900-1930.
- Arne, T.K. (1952) Svenskarna och Österlandet.
- Burgman, T. (1998) Kinabilden i Sverige från 1667 till 1998.
- Catomeris, C. (2004) Det ohyggliga arvet. Sverige och främlingen genom tiderna.
- Holmberg, Å. (1988) Världen bortom västerlandet: Svensk syn på fjärran länder och folk från 1700-talet till första världskriget.
- Hübinette, T. & C. Tigervall (2008) Adoption med förhinder: Samtal med adopterade och adoptivföräldrar om vardagsrasism och etnisk identitet.
- Högfeldt, K., Å. Sander & G. Larsson (2008) Muhammed-karikatyryr och rondellhundar.
- Johannesson, L. (1988) "'Schene rariteten'. Antisemitisk bildagitation i svensk rabulistpress 1845-1860", i Broberg, G., Runblom, H. och Tydén, M. (red.) Judiskt liv i Norden.
- Kalonaityté, V., V. Kawesa & A. Tedros (2007) Upplevelser av diskriminering och rasism bland ungdomar med afrikansk bakgrund i Sverige.
- Kjellgren, B. (2001) "Kineserna i Sverige. En liten del av ett stort mönster", Invandrarrapport 29 (4): 2-14.
- Lundström, C. (2007) Svenska latinas. Ras, klass och kön i svenskhetens geografi.
- Magnusson, L. (2005) Svart gips – vitt folkhem?
- Strömberg, F. (2001) Serienegern. En bildberättelse om fördomar.